

BUSINESS & DIPLOMACY REVIEW

**1. évfolyam, 1. szám
2023/1**

TARTALOM

- Sáringer János: Magyar-lengyel diplomáciai kapcsolatok 1990-1993 között, a magyar diplomácia szempontjából
- Gyene Pál: Magyarország partnerállamai a Türk Államok Szervezetében – (geo)politikai körkép
- Prantner Zoltán, Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar: Amikor a Közel-Kelet közelebb került: a kuvaiti uralkodó 1981-es magyarországi látogatása
- Viczai Péter Tamás: Az orosz nagyhatalmi törekvések a nemzetközi politikai folyamatok tükrében
- Sági Judit: Adópolitikai reformok a COVID idején
- András Gábor, Czeglédi Csilla: Szakmai etika oktatása a nemzetközi gazdálkodás alapképzésen. Mit oktassunk és miért?

Business & Diplomacy Review

Kiadó: Budapesti Gazdasági Egyetem

Szerkesztőség

1165 Budapest, Diósy Lajos u. 22-24.

Főszerkesztő

Sáringer János

Felelős szerkesztő

Sáringer János

Nagy Milada

Szerkesztőbizottság tagjai

Csekő Katalin, elnök

Bába Iván

Ferkelt Balázs

Juhász Tímea

Nagy Milada

Marinovich Endre

Murádin János Kristóf

Válóczi Marianna

Tipográfia és tördelés

Nagy és Heteyi Kft.

ISSN 3004-0116

HU ISSN 3004-0116

Business & Diplomacy Review állandó lektorai

Prof. Dr. Bajomi-Lázár Péter, PhD

Dr. habil. Buday-Sántha Andrea, PhD

Dr. Csekő Katalin, PhD

Dr. habil. Domonkos Endre, PhD

Dr. Ferkelt Balázs, PhD

Dr. Gyene Pál, PhD

Dr. Harsányi Dávid, PhD

Dr. Horváth Annamária, PhD

Dr. habil. Krasztev Péter, PhD

Dr. habil. Juhász Tímea, PhD

Dr. Marosán Bence Péter, PhD

Dr. habil. Murádin János Kristóf, PhD

Dr. Nagy Milada, PhD

Dr. Pólya Éva, PhD

Dr. habil. Sáringer János, PhD

Dr. Válóczy Marianna, PhD

Dr. Zelena András, PhD

TARTALOM

Magyar–lengyel diplomáciai kapcsolatok 1990–1993 között, a magyar diplomácia szempontjából <i>Sáringer János</i>	5
Magyarország partnerállamai a Türk Államok Szervezetében – (geo)politikai körkép <i>Gyene Pál</i>	25
Amikor a Közel-Kelet közelebb került: a kuvaiti uralkodó 1981-es magyarországi látogatása <i>Prantner Zoltán, Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar</i>	47
Az orosz nagyhatalmi törekvések a nemzetközi politikai folyamatok tükrében <i>Viczai Péter Tamás</i>	74
Adópolitikai reformok a COVID idején <i>Sági Judit</i>	88
Szakmai etika oktatása a nemzetközi gazdálkodás alapképzésen. Mit oktassunk és miért? <i>Andrási Gábor, Czeglédi Csilla</i>	105

Jelen számunk szerzői

- Dr. Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar, PhD, kutató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, abdallah.alnaggar@gmail.com
- Dr. András Gábor, PhD, egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, andrasi.gabor@uni-bge.hu
- Dr. Czeglédi Csilla, PhD, egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, czegledi.csilla@uni-bge.hu
- Dr. Gyene Pál, PhD, főiskolai docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, Gyene.Pal@uni-bge.hu
- Dr. Prantner Zoltán, PhD, egyetemi docens, Kodolányi János Egyetem, prantner.zoltan@gmail.com
- Dr. habil. Sági Judit, PhD, egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, sagi.judit@uni-bge.hu
- Dr. habil. Sáringer János, egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, Saringer.Janos@uni-bge.hu
- Dr. Viczai Péter Tamás, CSc, egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, viczai.petertamas@uni-bge.hu

AMIKOR A KÖZEL-KELET KÖZELEBB KERÜLT: A KUVAITI URALKODÓ 1981-ES MAGYARORSZÁGI LÁTOGATÁSA

Prantner Zoltán
Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar

Absztrakt

Kuvait külpolitikája egyedülállónak számított az Arab-félszigeten a hidegháború időszakában, mivel a szembenálló tábor mindegyikével kiegyensúlyozott kapcsolatokat ápolt. A szocialista táborral kialakított viszonyrendszer már annak 1963-as kiépülésétől perspektivikusnak ígérkezett, tényleges fellendülése ellenben az 1980-as évektől volt megfigyelhető. Az 1979-es iráni forradalom, a síita közösségek aktivizálódása, valamint az iraki–iráni háború mind olyan tényezőnek bizonyult, ami a kuvaiti vezetést a keleti blokkhoz való közeledésre ösztönözte.

Az Öböl-térség biztonságpolitikai kihívásainak és a megmutatkozott gazdasági problémák megoldására a kuvaiti uralkodó 1981 őszén körutat tett a kelet-európai államokban. Magyarországon szeptember 14–16 között tartózkodott kíséretével, ahol a magas szintű tárgyalások mellett miniszteri és szakértői megbeszéléseket folytattak többek között politikai, gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi és katonai együttműködésről. Jelen tanulmányunkban célunk mindezen személyes egyeztetések előzményeinek, illetve részleteinek bemutatása mellett a látogatás egyértelmű eredményeinek, valamint a két ország kapcsolatrendszerére gyakorolt hatásainak szemléltetése.

Kulcsszavak: Dzsáber Al-Ahmed Asz-Szabáh sejk, Kuvait, Magyarország, szocialista országok

Abstract

Kuwait's foreign policy was unique in the Arabian Peninsula during the Cold War period, as it maintained balanced relations with each of the two opposing camps. The relations with the socialist camp had been promising from its establishment in 1963, but the actual upswing was only visible from the 1980s. The Iranian revolution of 1979, the activation of Shiite communities and the Iraq-Iran war all proved to be factors that encouraged the Kuwaiti leadership to move closer to the Eastern bloc.

To address the security challenges of the Gulf region and the economic problems it presented, the Kuwaiti ruler toured the countries of Eastern Europe in the autumn of 1981. He and his entourage stayed in Hungary from 14 to 16 September, where, in addition to high-level talks, they held ministerial and expert discussions on political, economic, commercial, financial and military cooperation, among other issues. In this paper, we aim to present the background to and details of all these face-to-face meetings, as well as the clear results of the visit and its impact on the relations between the two countries.

Keywords: *Sheikh Jaber al-Ahmad al-Sabah, Kuwait, Hungary, socialist countries*

Bevezetés²²

Kuvaitnak a szocialista országokkal kialakított kapcsolatai egyedülállónak számítottak a hidegháborús viszonyok között. Ez a folyamatosan fejlődő, szerteágazó viszony idővel a diplomáciai viszonyon túlmutatva nemcsak markáns gazdasági vetülettel is rendelkezett, hanem az eltérő társadalmi rendszerek és ideológiák eredményes együttműködésének látványos példájává is vált. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a felek mindig és minden témában egyetértettek volna, sőt. A különbségeket ugyanakkor a sajátos érdekek és a távlati célok mindig felülírták, aminek köszönhetően az arab

22 Jelen tanulmány a Tempus Közalapítvány támogatásával készült. A kutató eredeti munkahelye az Egyiptomi Tudományos Akadémia, jelenlegi kutatóhelye az ELTE.

emirátus és a szocialista államok kölcsönösen támogatták egymást. Kuvait számára ennek a kapcsolatrendszernek a jelentősége különösen az iraki-iráni háború kirobbanását követően értékelődött fel. A szocialista országok felé történő intenzívebb nyitásnak maga Dzsáber Al-Ahmed Al-Dzsáber Asz-Szabáh²³ emír is nyomatékot kívánt adni hivatalos kelet-európai körútjával 1981 szeptemberében. Budapest számára a kuvaiti uralkodó látogatása a két ország közötti kapcsolatok elmélyítése, újabb együttműködési területek feltárása és a legmagasabb szinten folytatott egyeztetések mellett különösen azért is bizonyult kiemelkedőnek, mivel első ízben tett hivatalos látogatást államfő a térség arab monarchiáiból Magyarországon.

Kuvait és a szocialista államok kapcsolatai

Kuvait kül- és gazdasági kapcsolataiban évtizedekkel a függetlenség 1961-ben történt elnyerését követően is a Nagy-Britanniával kialakított sokoldalú viszony dominált, különösen a konzervatív kormányzás időszakában. Ez ugyanakkor nem jelentett feltétlen és egyoldalú elköteleződést a részéről a nyugati értékek és érdekek mellett, sőt. Már az 1960-as évek elejétől – az Arab-félsziget államai közül egyedülként – kiegyensúlyozott kapcsolatok kiépítésére törekedett a Szovjetunióval és a keleti blokk többi államával, ami különösen azt követően vált kiemelt szemponttá az emírség számára, hogy egykori védnöke, Nagy-Britannia 1971-ben maradéktalanul felszámolta katonai jelenlétét az Öböl-térségben. Ennek legfőbb oka egyrészt az a kuvaiti remény volt, hogy Moszkva – a félsziget többi államával ellentétben – nem karolja fel az ellenzéki csoportokat az országban, másrészt pedig a szocialista országokkal szoros viszonyt ápoló Irak visszatartása volt, ami már az 1960-as évektől több alkalommal bekebelezéssel fenyegette az Öböl-államot.

A rugalmas, a hidegháborús viszonyok között kényes egyensúly fenntartására törekvő kuvaiti külpolitika azonban csak korlátozott eredményekkel járt az 1970-es évek közepéig, mivel a szocialista

23 Dzsáber Al-Ahmed Al-Dzsáber asz-Szabáh sejk (1926. június 29. – 2006. január 15.), a független Kuvait harmadik uralkodója. Dzsáber korábban pénzügyi és gazdasági miniszterként tevékenykedett 1962 és 1965 között, majd miniszterelnökként tevékenykedett, mielőtt Kuvait emírje lett.

országok a régióval kapcsolatos külpolitikájukban Irak érdekeinek biztosítottak elsőbbséget.²⁴ Paradox módon azonban pont az az 1973 márciusában lezajlott iraki–kuvaiti határincidens jelentette az áttörést ebben a tekintetben, amelyben Moszkva egyértelműen Bagdadot támogatta.²⁵ A kuvaiti vezetés ugyanis ekkor ismerte fel, hogy nemzeti érdekei elengedhetlenné teszik az addig egyoldalú, alapvetően a Nyugathoz fűződő kül- és katonai kapcsolatainak diverzifikálását. A Moszkvával tárgyban folytatott megbeszéléseket végül az 1977. márciusi megállapodás tetőzte be, amelynek értelmében a Szovjetunió vállalta 9K32 Sztrela–2 hordozható kis hatómagasságú légvédelmi rakétarendszerek és tüzérségi eszközök leszállítását Kuvaitnak 50 millió dollár értékben [3].

A szocialista államok és Kuvait képviselői az elkövetkező években rendszeresen tettek hivatalos látogatásokat egymás országaiban. Ezzel kapcsolatban mutatkozott meg eme kapcsolatrendszer további sajátossága, amikor a megbeszélések végén kiadott közös nyilatkozatokban Kuvait visszatérően fogalmazott meg kritikákat az amerikai külpolitika bizonyos elemeivel kapcsolatban, miközben helyeselték a szovjet békekezdeményezéseket az arab–izraeli konfliktus lezárására vagy a Perzsa-öböl stabilitásának megerősítésére. Így például bizalmatlansággal fogadta a fegyverkezési versenyt és Washington térségbeli politikáját, ami értékelése szerint egyértelműen a konfrontáció elmélyítésére irányult globális szinten [4]. Ebből kifolyólag ellenezte például nyugati katonai támaszpontok létrehozását és amerikai fegyveres erők állomásoztatását a régióban.

Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy a kuvaitiak mindig egyetértettek volna a szocialista irányvonallal, amit feltétel nélkül támogattak. Az álláspontok közötti különbség megmutatkozott többek

24 Az Öböl-térségben növekvő aggodalomra adott okot a szovjet–iraki viszony elmélyülése különösen azt követően, hogy a két állam barátsági és együttműködési szerződést kötött egymással 1972 áprilisában [1].

25 A szovjet támogatás látványos elemeként például egy szovjet haditengerészeti kötelék érkezett meg Irakba Szergej Gorskov admirális, a szovjet haditengerészet parancsnokának vezetésével április 3-án, ahol április 11-ig tartózkodott. Fontos kiemelni ugyanakkor, hogy a szovjet propaganda – a TASS március 21-ei helyzetértékelésétől eltekintve – tartózkodott attól, hogy a krízisért nyíltan Kuvaitot tegye felelőssé. Ehelyett Nagy-Britanniát vádolta a két állam közötti határvonal kedvezőtlen kialakítása miatt, az érintett feleknek pedig a konfliktus mielőbbi békés megoldását szorgalmazta [2].

között az 1968-as Csehszlovákia elleni intervenció, az 1971-es indiai–pakisztáni háborúban az indiaiaknak nyújtott szovjet támogatás, a szovjet zsidók izraeli kivándorlásának engedélyezése, vagy Etiópia segélyezése kapcsán az eritreai muszlim felkelők ellen vívott harcában [5].

A nézetkülönbség azonban a legegértelműbben Afganisztán szovjet inváziója kapcsán nyilvánult meg. Amíg azonban a többi Öböl-menti ország a fegyveres beavatkozást indoknak használta fel a szocialista államokkal történő együttműködés elutasítására, addig Kuvait hivatalos megnyilatkozásaiban mérsékletességre törekedett és általánosságban azt a meggyőződését hangoztatta, ami szerint a Szovjetunió nem veszélyezteti a Perzsa-öböl államainak biztonságát, afganisztáni bevonulására pedig a törvényes kabuli kormány kimondott kérésére került sor. Ezen véleményétől csak ritkán, alapvetően Szaúd-Arábia kifejezett nyomásgyakorlására, tért el.²⁶

Utóbbi esetben is viszont csak addig a mértékig ment el, ami még bizonyosan nem kockáztatta a nyílt konfrontációt Moszkvával, miközben más alkalmakor pont Rijádot marasztalta el burkoltan, amiért megítélése szerint az a szovjetek afganisztáni beavatkozást az Öböl-térség amúgy is kényes helyzetének további kiélezésére próbálta felhasználni. Ennek megfelelően például az amerikai bojkottfelhívás ellenére sportolói részt vettek az 1980. évi „csonka” nyári olimpiai játékokon Moszkvában, vagy Szaúd-Arábiával ellentétben nem szakította meg diplomáciai kapcsolatait Afganisztánnal és csak jelentéktelen anyagi támogatással volt hajlandó segíteni az afgán mudzsahedek és a menekültek ellátásának költségeit is [7]. Emellett a krízis nem érintette a keleti blokk államaival korábban kialakított sokolda-

26 A kérdésben kialakított kuvaiti mérsékletes külpolitika egyértelműen tetten érhető volt az 1981 januárjában megtartott III. Iszlám Csúcskonferencián. Komoly meglepetést keltett mindezek után a szocialista országok körében az az éles hangvétel, amivel az arab állam külügyminisztere jellemezte a Szovjetunió afganisztáni beavatkozását az el nem kötelezett országok Új-Delhiben megtartott értekezletén. Tény ugyanakkor az is, hogy a megnyilatkozást nem követte semmilyen érdemi lépés kuvaiti részről az ügyben, sőt. Az Öböl Menti Együttműködési Tanács 1981. május 25-én megtartott alakuló ülészakán a kuvaiti külügyminiszter a jelenlévő arab államfők számára a kuvaiti–szovjet együttműködés előnyeire hivatkozva már Moszkva intenzívebb bevonását szorgalmazta az arab ügyekbe az egyoldalú amerikai orientáció leépítésére és egyfajta egyensúlyi állapot kialakítására a két szuperhatalom között [6].

lú kapcsolatait sem, sőt. Folyamatosan bővítette együttműködését a szocialista országokkal, amelyek mindegyike külképviseletet működtetett a területén, amivel egyedülinek számított a térségben.²⁷

1981 tavaszára azonban az Öböl-állam számos olyan kihívással volt kénytelen szembesülni, ami kedvezőtlenül befolyásolta az addigi külpolitikai mozgásszabadságát. Önmagában az 1979-es iráni forradalom már politikai bizonytalanságot váltott ki az emirátusban, mivel az új, vallási alapon álló köztársasági rendszer egyrésztől közvetlen fenyegetéssé vált az Öböl tradicionális monarchiái számára, másrésztől inspirálóan hatott a társadalom jelentős részét alkotó síita közösségre, azon belül is különösen a fiatalabb generáció tagjaira, hogy tüntetéseket szervezzenek és azokon a szunnitákhoz hasonló jogokat, kiváltságokat és kötelezettségeket követeljenek maguknak. A társadalom vallási megosztottsága az iráni forradalom exportjának meghirdetését követően elmélyült, ami a nacionalisták és az ország területén élő palesztinok növekvő elégedetlenségével párosulva súlyos zavargások kirobbanásával fenyegetett [9]. Az egy évvel később kirobbant iraki–iráni háború miatt az amúgy is kényes bel- és biztonságpolitikai helyzet tovább súlyosbodott, ami az ország földrajzi elhelyezkedése és tagolt társadalma²⁸ miatt rendkívüli óvatosságot követelt meg a kuvaiti vezetés részéről. A kuvaiti külpolitika alakítását ugyanakkor rendkívül megnehezítette, hogy Irak nem érte be az általa deklarált semlegességgel, hanem arab országgént egyértelmű elköteleződést várt volna el tőle.

Az Öböl-állam helyzetét tovább bonyolította, hogy a területén mintegy 40 ezer iraki és 70 ezer iráni állampolgár élt akkor. Mellettük körülbelül 300 ezer főre becsülték a palesztin közösség létszámát, ami

27 A kuvaiti kormány ugyanakkor belpolitikai téren mindent megtett annak érdekében, hogy a szocialista országokkal kialakított szívélyes viszonyt a különféle baloldali és egyéb ellenzéki csoportok ne tudják saját támogatásukra felhasználni. Szigorú biztonsági intézkedéseket fogantatosítottak a szocialista külképviseletek tagjaival szemben, amivel rendkívül megnehezítették a kapcsolattartásukat a helyi civil társadalom tagjaival, azon belül is főleg a másképpen gondolkodókkal [8].

28 Kuvait kényes társadalmi helyzetét több más mellett jól érzékeltette, hogy az 1980-as évek elején 1,4 millió főre becsült lakosság mindössze 40%-a volt kuvaiti nemzetiségű, míg a többséget arab, ázsiai és afrikai bevándorlók alkották [10].

szintén megosztott volt a háborúval kapcsolatban.²⁹ Emellett a Szah-Úd-Arábiai által kifejtett diplomáciai nyomásgyakorlás, az Öböl Tanácson belül kialakult nézeteltérések, vagy az OPEC problémái mind olyan tényezőnek bizonyultak, amelyek már önmagukban az addigi kényes külpolitikai egyensúly felborulásával fenyegettek. A kuvaiti külpolitikai élet emiatt kezdeményezőleg lépett fel és előbb Szabáh Al-Ahmed Al-Dzsáber Asz-Szabáh sejk, akkori külügyminiszter folytatott hivatalos tárgyalásokat³⁰ Moszkvában április 23–25. között, majd július elején bejelentették, hogy személyesen Dzsáber Al-Ahmed Asz-Szabáh emír vezeti azt a kuvaiti delegációt,³¹ ami öt európai országban³² kíván hivatalos látogatást tenni 1981 szeptemberében. A kiegyensúlyozott külpolitikai orientációra való törekvés viszont még ekkor is megmutatkozott a célországok kiválasztásában. Emiatt esett ugyanis a választás a Nyugat-barátságáról közismert Törökországra, sajátos külpolitikai irányvonalra miatt Romániára és Jugoszláviára, valamint szocialista orientációja okán Bulgáriára és Magyarországra.

29 A tömegdemonstrációk, az iráni agitátorok növekvő jelenléte és aktivitása, valamint a több ezer, okmányok nélkül Kuvaitban tartózkodó külföldi munkavállaló mellett a kuvaiti vezetés aggodalmait a mekkai nagymecset elfoglalásakor tetőztek, mivel az akciót végrehajtó szélsőséges milicisták között négy kuvaiti állampolgár is volt. Hiába reagált a kormány az eseményekre megszorító intézkedésekkel, a politikai jogok felfüggesztésével, vagy erősebb hatósági fellépéssel. A biztonságpolitikai aggályok később több alkalommal beigazolódtak, amikor síita szélsőségek merényleteket hajtottak végre az emirátus területén az Iraknak nyújtott anyagi támogatás megtorlására [11, 12, 13].

30 Szovjet részről elismerően nyilatkoztak a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére tett kuvaiti törekvésekről. elsősorban gazdasági, kulturális és tudományos területen. Megértéssel fogadták az ekkor megfogalmazott újabb igényeket fegyverrendszerek beszerzésére, valamint egyetértés jött létre a gazdasági együttműködés kialakításáról a fejlődő országokban. Mindezek mellett Kuvaitnak sikerült elosztatnia az Öböl Menti Együttműködési Tanáccsal kapcsolatos szovjet fenntartásokat is [14, 15].

31 A kuvaiti fél a körútnak egyszerre akart tekintélyes presztízt és nagy publicitást biztosítani, ezért az emírt elkísérő delegációban a miniszterek, illetve az emíri hivatal és titkárság vezető tisztviselői mellett helyet kaptak politikai tanácsadók, gazdasági szakértők, a sajtó, a televízió, a rádió főszerkesztőségének vezető képviselői, valamint a technikai személyzetnek a tagjai is. A küldöttség létszáma mindezeknek köszönhetően 70 fő volt [16].

32 A kuvaiti uralkodó az eredeti elképzelések szerint hat országban tett volna hivatalos látogatást. A görögországi tárgyalásokat azonban végül törölték a programból, mivel a görög vezetők nem tudtak beleegyezni abba, hogy Törökország legyen a körút első, Athén pedig az utolsó állomása [17].

ra. A körút, amit kuvaiti részről egyértelmű figyelemfelhívásnak is szántak a döntően Szaúd-Arábiára fókuszáló nyugati diplomácia számára, perspektivikus lehetőségeket rejtett magában a felkeresett államok számára az arab országgal addig kialakított kapcsolatrendszerük megerősítésére, valamint új területek bevonásával annak további bővítésére.

A magyar–kuvaiti kapcsolatok az 1980-as évekig

Kuvait, a Perzsa-öböl monarchiái közül egyedülként, már függetlenségének 1961-ben történt elnyerését követően késznek mutatkozott a gazdasági és diplomáciai bilaterális kapcsolatok kiépítésére és elmélyítésére Magyarországgal. Az Irakkal kapcsolatos sajátos magyar érdekek miatt azonban hazánk eleinte tartózkodó álláspontot foglalt el az Öböl-állammal kapcsolatos külpolitikájában. Az országot emiatt csak 1963. június 10-én ismerte el hivatalosan, a diplomáciai kapcsolatok létesítésére pedig 1964. május 4-én került sor.³³

Habár hazánk már 1966-ban kereskedelmi kirendeltséget telepített az országba, az államközi kapcsolatok csak azt követően indultak dinamikus fejlődésnek az emírséggel, miután Magyarország nagykövetséget állított fel az arab országban 1975-ben. A felek legmagasabb szinten bonyolítottak le kölcsönös látogatásokat³⁴ egymással, amelyek eredményeként számos meghatározó megállapodás került elfogadásra.³⁵ Ebből adódóan az együttműködés kivételesen gyümölcsözőnek

33 A Kuvait függetlenségével kapcsolatos szocialista álláspontról és a diplomáciai kapcsolatok létrejöttéről részletesebben lásd: [18].

34 Magyar részről a számos miniszteri, miniszterhelyettesi, államtitkári, és szakértői szintű látogatás mellett Lázár György, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke kormánydelegáció élén kereste fel az arab államot 1979 márciusában. Kuvaitból a kereskedelmi és iparügyi miniszter, a külügyminiszter, az oktatásügyi, az elektromos- és vízügyi, az egészségügyi és a pénzügyminiszter, valamint a kabinetügyek államminisztere folytatott megbeszéléseket Magyarországon az 1980-as évek elejéig [19].

35 A két állam által között az 1980-as évek elejéig létrejött egyezmények között megemlítendő az 1966-ban megkötött kulturális egyezmény, az 1975-os közúti áru-fuvarozási megállapodás, az 1978-as kereskedelmi megállapodás, vagy az 1979-es légügyi, egészségügyi, illetve tájékoztatási egyezmény [20].

bizonyult az 1980-as évekre különösen a kulturális,³⁶ az oktatási, a sport,³⁷ az egészségügy és az idegenforgalom³⁸ terén. Az egyezményes kapcsolatok bővülését mutatta, hogy csak 1981-ben – a kuvaiti uralkodó tervezett látogatásától függetlenül – postai és távközlési megállapodás aláírására került sor a kuvaiti távközlési minisztérium államtitkárával Budapesten, ahova napokkal később egy másik, sportegyettműködési egyezmény került elfogadásra a Kuvaiti Olimpiai Bizottság delegációjával.

A két állam kapcsolatrendszerét ugyanakkor egyértelműen a gazdasági együttműködés dominálta. Az arab ország több alkalommal méltatott semleges kül- és nyitott gazdaságpolitikájának³⁹

36 1978 februárjában került sor például az első átfogó magyar kulturális program-sorozat megrendezésre, amely magában foglalta a „Magyarország bemutatkozik” című kiállítást, filmnapokat és koncerteket. A kedvező fogadtatásnak köszönhetően mindezt hamarosan könyv- és képzőművészeti kiállítás megtartása követte. Külön érdekesege volt a kulturális kapcsolatoknak egyébiránt az a kiemelt érdeklődés is, amit a kuvaitiak tanúsítottak Germanus Gyula munkássága iránt. Szintén az arab állam kezdeményezésére került sor Sárosi Bálint népzeneutató kuvaiti tanulmányúttjára a kuvaiti Népzenei Központ megnyitása alkalmából. Mindezeket túl Magyarország ekkor már egy időszakos kiállítás összeállításán dolgozott iszlámkori műtárgyakból a kuvaiti Nemzeti Múzeum felkérésére [21, 22].

37 Például 1981-ben 13–14 magyar edző dolgozott Kuvaitban, akik közül öten különböző válogatott csapatoknál (atlétika, vízilabda, kézilabda) helyezkedtek el. Rajtuk kívül további 6 tréner szerződésének előkészítése éppen folyamatban volt az emír látogatásának idején. A magyar edzők, akik között olyan nevek szerepeltek, mint Szécsényi József, Göröcs János, Pócsik Dénes, Kulcsár Gergely, Dobay Gyula vagy Albert Flórián, rövid idő alatt látványos sikereket értek el. Szécsényi fiatal tanítványai közül például Mohamed Chareb Zinkani rövid idő alatt arab és ázsiai bajnoki címet szerzett súlylökésben, míg a kuvaiti rekorder Khaled Glum Murad az ötödik helyen végzett az 1981-es tokiói Ázsiai Játékokon kalapácsvetésben. Emellett 1978-tól éves átlagban 3–6 válogatott- és klubcsapat látogatott Magyarországra edzőtáborozásra, ahol egyébiránt 48 kuvaiti hallgató vett részt térítéses alapon a Testnevelési Egyetem edzőtovábbképző tanfolyamain 1978–1981. közepe között [23, 24, 25].

38 1979-től MALÉV járat közlekedett Magyarország és Kuvait között heti rendszerességgel, illetve az IBUSZ egy állandó képviselőt nevezett ki az arab országba, ahol 1980 májusában hazánk megrendezte első idegenforgalmi kiállítását. Mindezek érzékelhető növekedést eredményeztek a hazánkba látogató kuvaiti turisták, üzletemberek és sportolók számára. Magyar részről ezzel kapcsolatban elsősorban a gyógy- és termálturizmus, a családos üdültetés, a vadászat és a sportkapcsolatok tekintetében láttak lehetőséget a kuvaiti turistaforgalom további növelésére [26].

39 Lásd például: [27, 28].

köszönhetően és Magyarország Kuvait legnagyobb kereskedelmi partnerének számított az európai szocialista országok közül.⁴⁰ Az Öböl-állam ugyanis a magyar gépipari termékek (elsősorban erőszáramú berendezések⁴¹, teherautók és autóbuszok), hengerelt áruk, az export mintegy 45%-át alkotó élelmiszerek (döntően fagyasztott baromfi, aminek egy része továbbértékesítésre került Szaúd-Arábiába, illetve sajttermékek és zöldségkonzervek), valamint ruházati és ipari fogyasztási cikkek fontos felvevőpiacának számított [31, 32]. Kiválóan érzékeltette ezt a Kuvaitba irányuló magyar export értékének és mennyiségének folyamatosan emelkedése, amelynek összértéke a hazai árualap csökkenése, a tekintélyes nemzetközi konkurencia és az iraki-iráni háború negatív hatásainak ellenére megháromszorozódott mindössze öt év leforgása alatt, amikor az 1975-ös évben elkönyvelt 18,4 millió dollárról 1980-ra 55,4 millió dollárra emelkedett [33]. Mindezek mellett ígéretes volt a pénzügyi kapcsolatok fejlődése is, amelyekben addig alapvetően nyílt pénzügyi műveletekre került sor.⁴²

Emellett a Magyar Nemzeti Bankban 1966 után elhelyezett kuvaiti devizabetétek összege éves átlagban 10–15 millió dollárt tett ki, valamint az emírség szervezte meg azt a hitelfelvételi akciót, aminek az eredményeként Magyarország 150 millió dolláros kölcsönhöz jutott 1981 márciusában. E téren magyar részről egyrészt további kedvezményes hitelek felvételében bíztak a Kuvaiti Alaptól,⁴³ másfelől pedig egy közös magyar–arab kereskedelmi bank létrehozását remélték valamelyik európai pénzügyi központban. Emellett

40 Az európai szocialista országok együttesen mintegy 2,6%-kal részesedtek Kuvait 6,6 milliárd dollár összértékű importjából 1980-ban. Az említett arány közel harmadát kizárólag a Magyarországgal lebonyolított kereskedelmi forgalom tette ki, ami megközelítette az 1%-ot [29].

41 A Transelektro Vállalat például több mint 50 magyar transzformátorállomást szállított le és helyezett üzembe Kuvaitban 1965–1981 között. A kuvaiti emír látogatásának időpontjában is magyar szakemberek éppen kettő állomás szerelési munkálatait végezték terepen [30].

42 Például 1974-ben 40, egy évvel később pedig 60 millió dollár értékben került sor kötvények kibocsátására [34].

43 A magyar reményeket a korábbi tapasztalatok mellett megalapozta az a 300 millió dolláros, öt éves futamidőre felvett kínai kormányhitel is, amit Peking az 1978-ban meghirdetett ún. „nyitott kapuk” politikájának meghirdetése után 1980-ban vett fel [35].

szerették volna elérni kuvaiti pénzügyi körök bekapcsolódását a magyar olajfeldolgozóipar finanszírozásába, illetve olyan közös mezőgazdasági és élelmiszeripari vállalkozások magyarországi beindításába, amelyek alkalmasak lettek volna a magyar termékek részarányának növelésére a kuvaiti élelmiszerellátásban.

Ugyanekkor célként fogalmazódott meg a Kuvaitban dolgozó magyar szakemberek és tanácsadók számának⁴⁴ kereskedelmi alapon történő növelése, a gazdasági együttműködés kiszélesítése az alumíniumipar, illetve a kőolaj- és földgáz feltárása és hasznosítása terén, valamint Magyarország intenzívebb közreműködése a helyi infrastrukturális beruházások (például vízellátás és tisztítás, kikötőfejlesztés, hírközlés, építési-szerelési tevékenység vagy tudományos-kutatási bázisok létrehozása) kivitelezésében olyan, akkor már egyértelműen sikeresnek és keresettnek bizonyult termékek leszállításával, mint erősáramú berendezések⁴⁵, közúti járművek vagy kikötői berendezések. Készek voltak mindezen túl bekapcsolódni a kuvaiti oktatási-, egészségügyi- és hírközlési rendszer fejlesztésébe, valamint érdeklődést mutattak olyan komplett berendezések és üzemek szállítására, mint fényforrásüzemek, gyógyszergyár, malmok, vágóhidak vagy hűtőházak [38].

Ezen felül a kuvaiti külügyminiszter moszkvai tárgyalásainak tapasztalatai alapján szükségesnek tartották ismét napirendre tűzni az együttműködés kérdését a harmadik világbeli piacokon, azaz a fejlődő ázsiai és afrikai országokban, ahol magyar szakértők és technológia bevonásával, valamint Kuvait anyagi támogatásával szerettek volna projekteket megvalósítani. A kölcsönös előnyökön alapuló viszony elmélyítése mellett Magyarország egyúttal bízott abban, hogy a Kuvaittal kialakított együttműködés vonzó példa lesz a többi Öböl-állam számára a hasonló kapcsolatok kiépítésére, amihez a magyar döntéshozók számítottak az arab partnerállam közreműkö-

44 A kuvaiti emír látogatása idején például már 5 magyar szakértőt (3 főt a Közmunkaügyi Minisztériumban, 2 személyt pedig magáncégnél) foglalkoztattak Kuvaitban egyéni szerződések alapján, ahova további 5 orvos kiutaztatását tervezték [36].

45 A kuvaiti emír látogatásáig Magyarország több mint 70 millió dollár értékben szállított le erősáramú berendezéseket Kuvaitba [37].

désére is.⁴⁶ A kuvaiti fegyvervásárlások beszerzési forrásainak diverzifikálása miatt felmerült az a gondolat is, hogy hazánk is kísérletet teygen bizonyos korszerű, licenc és politikai szempontból is exportálható hadiipari termékek (például fegyverek és fegyverrendszerek, katonai kórházak és gyógyszerek, katonai járművek és utánfutók, egyenruhák, élelmiszerek, katonai híradás-technikai berendezések vagy katonai javítóműhelyek, szervízállomások, kiképzőtáborok, iskolák stb.) komplett szállítására és az azokhoz fűződő szolgáltatások nyújtására akár Kuvait, akár az általa támogatott arab országok/szervezetek (például Szíria vagy a PFSZ) számára [40].

Fentiek okán Budapesten az emír látogatásától előljáróban azt várták, hogy az uralkodó személyesen kívánja felmérni a lehetőségeket a tőkebefektetésre, beruházásokra és különböző közös vállalkozások beindítására a szocialista és a fejlődő országokban.⁴⁷ Bizonytalanságra adott ugyanakkor okot, hogy a kuvaitiak előzetesen nem fogalmaztak meg konkrét javaslatokat, hanem a házigazdától várták az általuk kidolgozott elképzelések ismertetését, amire a helyszínen kívántak reagálni. Magyar részről mindezeknek köszönhetően és a kuvaiti sajtóból szerzett információk alapján alapvetően a közös mezőgazdasági, olajipari, idegenforgalmi és gyógyászati beruházások beindítását, valamint a két ország közötti tudományos együttműködés elmélyítését tervezték a leendő megbeszélések középpontjába helyezni [42].

46 A harmadik világnak nyújtott anyagi támogatás mértékét jól jellemzi, hogy Kuvait összesen 361 kölcsönt nyújtott 65 országnak az 1961 vége és 1989. június 30. közötti periódusban, amelynek értéke meghaladta az 5,73 milliárd dollárt. Mindebből az arab országok 50,8%-kal, míg az afrikai államok 18,6%-kal, az ázsiai országok pedig 28,7%-kal részesedtek, míg a fennmaradó 1,7%-ot az egyéb államok kapták meg. Mindehhez járult az a technika segélynyújtás, amiben 38 állam részesült. Amennyiben ezt is hozzáadjuk a fent közölt keretösszeghez, akkor a külföldi államok teljes kuvaiti támogatása meghaladta a 6 milliárd dollárt. Magyarország számára ebben a tekintetben kimondottan vonzó volt, hogy a kedvezményezett arab államok közül kiegyensúlyozott – vagy legalábbis kielégítő – politikai és gazdasági kapcsolatokat ápolt azokkal, amelyek a legtöbbször és a legnagyobb arányban részesültek Kuvait anyagi segítségnyújtásában (pl. Észak- és Dél-Jemen, Tunézia, Szudán, Marokkó, Egyiptom, Algéria vagy Irak) [39].

47 A kuvaiti befektetők számára nem jelentettek elfogadható alternatívát az addigi magyar javaslatok (lisztesárú üzem vagy Márka üdítőital ásványvíz gyártása, illetve bárányhús előállítás) elsősorban a nagy földrajzi távolság, illetve az abból fakadó megtérülési problémák miatt [41].

A kuvaiti delegáció törökországi, bulgáriai és romániai tárgyalásai

A kuvaiti uralkodó szeptember 8-án érkezett meg Ankarába, 12 napos körútjának első állomására. Törökország akkora már egyre inkább elkötelezte magát a Közel-Kelet mellett gazdaságilag az olajimport növekvő költségei miatt. Ráadásul az 1980-as évek elején a recesszió sújtotta európai országok csökkentették a Törökországból származó áruk és vendégmunkások importját, ami tovább növelte a régió jelentőségét a török gazdaság számára. Legvégül Ankarában egyfajta politikai ellensúlyként tekintettek a térségre az Egyesült Államoktól való szoros függés lazítására, valamint a katonai vezetést kritizáló nyugat-európai országoktól való elszigetelődésre. Az emír két napos ott-tartózkodásának ideje alatt az egy évvel korábban hatalomra került török katonai vezetés – azon belül is főleg Kenan Evren tábornok török államfő és Bülent Ülsü miniszterelnök – emiatt mindent megtett az általuk meghirdetett ún. „gazdasági realizmus” érvényesítésére és egy aktívabb közel-keleti szerepvállalás kialakítására. Ennek szellemében Turgut Ozal miniszterelnök-helyettes megpróbálta bevonni Kuvaitot egy „gazdasági együttműködési csomagba” a Perzsa-öböl térségében, ami megvalósulása esetén jelentős tőkebefektetéseket eredményezett volna Törökországban.⁴⁸ Török lapok emellett beszámoltak arról is, hogy Ankara mintegy ötmillió tonna kőolajat és anyagi támogatást is kért az ország fejlesztési terveinek megvalósításához, amely részleteinek megtárgyalására a kuvaitiak készen mutatkoztak egy török delegáció fogadni egy későbbi időpontban [44, 45].

A magyar fél szempontjából különösen a kuvaiti delegáció szeptember 10–12. között lebonyolított bulgáriai látogatása szolgált hasznos információkkal a felkészüléshez. A megbeszéléseken felmerült több más mellett a gondolat egy, az arab turisták igényeinek megfelelően kialakított szállodai-gyógyászati komplexum létesítésére a Fekete-tengernél vagy valamelyik gyógyvízforrásnál az idegenforgalom fejlesztése érdekében.

A konkrét kérdések közül figyelemre méltó volt, hogy Andrej Lukanov miniszterelnök-helyettes és a kuvaiti pénzügyminiszter külön

48 A csomag útépítési, öntözési, élelmiszeripari és mezőgazdasági projekteket, valamint kommunikációs hálózatok, vegyipar, szociális-orvosi központok és üdülőfalvak építését tartalmazta [43].

egyezményt írt alá a gazdasági együttműködés jövőbeni fejlesztéséről a szállítás, az idegenforgalom, az orvosi ellátás és a mezőgazdaság terén. Ez utóbbi magában foglalta többek között egy juhfarm létesítését az arab állam friss és fagyasztott hús igényeinek kielégítésére, valamint Bulgária hosszú távon megszilárdította közvetítő szerepét a Kuvait és Nyugat-Európa közötti hírósszeköttetés és hírközlés terén. Szófia mindezek mellett vállalta a kuvaiti telefonközpontok újabb szakaszának modernizálását 7 millió dollár értékben.⁴⁹ Az aláírt Emlékeztető rögzítette továbbá, hogy a két ország közötti kereskedelmi vegyesbizottság szintjét az addigi államtitkári szintről miniszteri szintre emelik kifejezetten azzal a céllal, hogy hatékonyabban tudják nyomon követni a közös beruházások kivitelezését [46].

Még nagyobb várakozásokra adott okot magyar oldalról a megbeszéléseken felmerült közös bolgár–kuvaiti bank ötlete, amelynek megvalósításába a kuvaitiak kifejezetten szorgalmazták Magyarország bevonását is. Tetten érhető volt ugyanakkor az egyeztetések során, hogy Kuvait a gazdasági kérdéseket és a felkínált előnyöket az Öböl Menti Együttműködési Tanács szocialista támogatásának növelésére akarja felhasználni. A vonatkozó külügyi jelentések kiemelték emellett azt is, hogy amíg a gazdasági kérdésekben szinte azonnal összhangra jutottak egymással a tárgyaló felek, addig jóval nagyobb vitákat váltott ki a közös közlemény megszövegezése, főleg a közel-keleti és az afganisztáni helyzet, illetve a külföldi katonai támaszpontok létesítésének megítélése kapcsán [47].

A Romániába érkezett kuvaiti delegációt személyesen Nicolae Ceaușescu fogadta az otopeni repülőtéren szeptember 12-én. Habár a helyi napilapok az aznapi program bemutatása mellett hosszasan méltatták a két ország kapcsolatait, azon belül is külön kiemelve az árucserét és a gazdasági együttműködés fejlődését, valamint Ceaușescu 1976-os kuvaiti látogatásának politikai jelentőségét [48, 49], az államfői tárgyalások korántsem bizonyultak felhőtlennek a románok számára. Komoly csalódást okozott ugyanis számukra, hogy az általuk preferált három gazdasági kérdéskörben sem tudtak egyértelmű vállalásokat kicsikarni a kuvaitiak részéről. Ebben minden bizonnyal komoly szerepe volt annak, hogy félreértelmezték Kuvait

⁴⁹ Bulgária korábban már sikeresen modernizálta a kuvaiti telefonhálózat egy szakaszát 8 millió dollár értékben, ami kétségtelenül mérvadó szempont volt az újabb megbízás elnyerésében.

külpolitikai szándékait és gazdasági érdekeit, valamint a küldöttség tárgyalási technikáit és az emír jelentőségét a döntéshozatali folyamatban. Az arab külpolitika diverzifikálására tett lépéseket ugyanis tévesen a semlegességen túlmutató egyfajta elköteleződésnek tekintették, nem ismerték fel annak az ideológiai szempontokat háttérbe szorító, pragmatikus hozzáállását a gazdasági kérdések kapcsán, valamint feltételezhetően mindössze ceremoniális hatáskörrel rendelkező államfőnek könyvelték el a döntési jogkört tényleges gyakorló emírt. Mindezek okán a kuvaitiak a kivárás álláspontjára helyezkedtek, amikor a románok felvetették azt, hogy kedvező feltételek mellett növeljék kuvaiti olajimportjukat a honi finomítókapacitásuk jobb kihasználására.⁵⁰ Ezen a Prahova megyei reprezentatív gazdasági egységekben tett közös látogatások sem tudtak érdemben változtatni, amelynek során a román fél bemutatta a kuvaitiaknak többek között gépiparát, a kőolajipari felszereléseket előállító gyártósorait és kőolajfeldolgozó iparát [51].

A románok türelmetlenségét növelte az is, hogy a kuvaitiak nem adtak konkrét választ sem a különböző projekt-hitelekre bejelentett igényeikre, sem pedig annak a jelentős összegű kormánykölcsönnek az ügyében, amiből Bukarest fizetési mérlegének hiányát, valamint adósságszolgálatát akarta fedezni. Kiábrándultságuk akkor lett teljes, amikor a különböző gazdasági – főleg élelmiszeripari és mezőgazdasági – vállalkozások közös létesítésére felvázolt elképzeléseik sem nyerték el a vendégek azonnali és egyértelmű támogatását [52]. Mindezek után az udvariassági formulákkal megfogalmazott, hangzatos és dagályos tudósítások szinte kizárólag a különféle ceremoniális események és a román gazdasági eredmények egyoldalú, indokolatlanul részletes bemutatására szorítkoztak, miközben a tárgyalások kapcsán az egyetlen konkrétumként mindössze egy gazdasági együttműködési jegyzőkönyv aláírásáról tudtak csak beszámolni, valamint egy rövid, utalásszerű mondatban rögzítették

50 Románia 1981-ben évi 1 millió tonnányi nyersolajat vásárolt Kuvaittól. Ezt a mennyiséget szerették volna a tárgyalásokon tovább növelni kedvezőbb beszerzési áron és hitelvásárlási idő mellett. Kuvait ellenben nem kívánta sem növelni kőolajkitermelésének ütemét, sem pedig a felszínre hozott nyersanyagot külföldön finomíttatni. Rádásul az OPEC, aminek Kuvait is tagja volt, akkor érvényes árelve rövidebb hitelidőszakot szabott meg a vásárolt tételek értékének megtérítésére, ami szintén kedvezőtlen befolyást gyakorolt a román törekvésekre [50].

egy műszaki–tudományos együttműködési kormányközi vegyesbizottság létrehozásának szükségességét egy közeli, ugyanakkor meg nem határozott időpontban [53, 54, 55].

A kuvaiti delegáció magyarországi tárgyalásai

A kuvaiti uralkodó és kísérete szeptember 14–16 között bonyolította le hivatalos magyarországi látogatását. Az emír ittléte során tárgyalta Kádár Jánossal és megbeszéléseket folytatott Losonczy Pállal, az Elnöki Tanács elnökével, illetve Lázár Györggyel, a Minisztertanács elnökével. Az egyeztetések szünetében megtekintette a Dunakanyarban Szentendre és Visegrád nevezetességeit, a Magyar Állami Népi Együttes műsorát, az Elnöki Tanács elnöke pedig díszvacsorát adott a tiszteletére. A felsőszintű tárgyalások mellett miniszteri és szakértői megbeszélésekre is sor került a politikai, gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi és katonai együttműködés kérdéseiről [56].

A tanácskozásokon a felek az alapvető külpolitikai elvekben egyetértettek egymással. Magyar szempontból különösen nagyra értékelték a külkapcsolatok bővítésére irányuló kuvaiti szándékot, amelynek szellemében valamennyi szocialista országgal partnerviszonyt kívántak kialakítani. Bízgatónak tartották azt is, hogy kuvaitiak a megváltozott gazdasági helyzetben is jelentős tőketartalékkal rendelkeztek a korábban már tervbe vett beruházások megvalósítására, amelyekbe nyitottak voltak magyar magánbefektetéseket is bevonni. Elismeréssel nyugtázták azokat az ígéretek is, amelyek értelmében lehetőség mutatkozott a Kuvaitban dolgozó magyar szakértők számának növelésére, vegyesvállalati formában egy gyógyszálló létesítésére, valamint MALÉV Kuvaitba irányuló járatszámának gyarapítására. A kuvaitiak felvetésére kifejezték egyúttal arra vonatkozó szándékukat is, hogy bolgár–magyar–kuvaiti–osztrák bankot alapítsanak bécsi székhellyel a tagállamok gazdasági és kereskedelmi együttműködésének, valamint a szocialista országoknak az arab régióval kialakított gazdasági kapcsolatainak finanszírozására.⁵¹

51 Ausztriával együttműködési készségét látszott igazolni az ügyben többek között az a szeptember eleji bejelentés, aminek értelmében kétnapos hivatalos látogatásra vártak decemberben Bruno Kreisky osztrák kancellárt Kuvaitba főleg a két ország gazdasági kapcsolatainak bővítési lehetőségeinek megtárgyalására [57].

*Képek Dzsáber Al-Ahmed Asz-Szabáh sejk és kíséretének
a Duna-kanyarban tett látogatásáról*

Forrás: <https://www.kuwait-history.net/vb/showthread.php?t=13159>

Mindezekén túl a felek egyetértettek a két ország közötti kereskedelem volumenének növelésében is. Utóbbira a kuvaiti kereskedelmi és iparügyi miniszter főleg az élelmiszer-ellátás terén tartotta kedvőnek a kilátásokat, amihez ugyanakkor elengedhetetlennek tartotta a folyamatos és kiegyensúlyozott szállítások biztosítását. Emellett ígéretet tett a városi autóbuszok értékesítésére tett magyar ajánlatok illetékeseknek történő továbbítására, amelynek eredményeként a magyar fél megrendelést is kapott rövid idővel a látogatást követően [58].

Kádár János és Dzsáber Al-Ahmed Al-Dzsáber Asz-Szabáh sejk találkozója

Forrás: Magyar Fotóarchívum.

<https://stefan2001.blogspot.com/2014/03/kuvaiti-emirrel1982.html>

Katonai vonalon a négy haderőnemet képviselő kuvaiti küldöttség két haditechnikai bemutatót is megtekintett magyarországi tartózkodásának ideje alatt. A látottak alapján főleg felderítő és zavaró elektronikai berendezések iránt mutattak komoly érdeklődést a kiállított haditechnikai eszközök közül. A kuvaitiak által megfogalmazott

elképzelések megfeleltek a magyar legfelsőbb katonai vezetés álláspontjának, ami határozottan támogatta szorosabb együttműködés kialakítását a két fegyveres erő között. Ezt legegyértelműbben Czinege Lajos fogalmazta meg a tárgyalások során, amikor a kuvaitiak tudtára adta a magyar fél készségét különböző haditechnikai eszközök és felszerelések komplett leszállítására, valamint az azokhoz kapcsolódó szolgáltatások ellátására. Mindezeknek köszönhetően a felek arra a megállapodásra jutottak, hogy megbeszéléseket a közeljövőben szakértői delegációk szintjén fogják folytatni azt követően, hogy kuvaiti illetékesek konkrét igényeket fogalmaznak meg a magyar fél által értekesítésre felkínált hadiipari termékekre [59].

A kuvaiti küldöttség magyarországi látogatását követően Jugoszláviába utazott tovább, ahol további plenáris ülések és szakértői megbeszélések vártak rájuk. Sokat mondó volt ugyanakkor a prioritások tekintetében, hogy a két pénzügyminiszter külön tárgyalásokat folytatott egymással. Az ideológiai különbségek szintén tetten érhetőek voltak abban, hogy a kuvaiti uralkodó nem találkozott Lazar Mojsóval, a JKSZ KB Elnökségének elnökével, valamint a vendéglátók nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget annak, hogy interjúkkal vagy a kuvaiti sajtóküldöttségnek szervezett egyedi programokkal népszerűsítsék országukat az Öböl lakosságának körében [60]. Mindezek ellenére a felek a négynapos látogatás végére megállapodásra jutottak egymással a kereskedelmi árucserre, az ipar és a mezőgazdaság közös fejlesztéséről, a pénzügyi és a bankközi együttműködés sokoldalú kibővítéséről, valamint a harmadik országbeli piacokon való közös fellépésről. Hangsúlyozták emellett a szorosabb kooperáció fontosságát a tudományos- és a műszaki, illetve a kulturális és oktatásügyi partnerség tekintetében [61].

A látogatás értékelése

A kuvaiti fél értékelése szerint az uralkodó körútja összességében felémás eredménnyel zárult. A legkedvezőtlenebb véleményt a törökországi tapasztalatokról fogalmazták meg, ahol kifogásolták a polgári döntéshozók jogkörének korlátozottságát, valamint a szakmai hozzáértés hiányát a katonai vezetők részéről. Kritikával illették a románokkal és a jugoszlávokkal folytatott tárgyalásokat is, ahol az

eszmecseréket főleg a külpolitikai irányelvek hosszas és indokolatlan fejtegetése határozta a kuvaitiak által jobban preferált pragmatikusabb szempontok helyett. Jugoszlávia esetében viszont a kedvezőtlen benyomást csökkentette az a megállapodás, aminek értelmében Kuvait ígéretet tett egy 500 millió dolláros hitel folyósítására kedvező feltételek mellett, fizetésimérleg támogatása címén.⁵² A Szófiában tett egyeztetéseket viszont már egyértelműen sikeresnek könyvelték el, ahol Kuvait különösen a bolgár mezőgazdasági termékek importjában volt érdekelt. Mind közül azonban mégis Magyarországon szereztek a legkedvezőbb tapasztalatokat a visszajelzések alapján, aminek nemcsak a politikai vezetését, hanem a társadalmát is elismeréssel méltatták [63]. A legmagasabb szinten lefolytatott tárgyalások egyértelműen bebizonyították, hogy a nagy nemzetközi problémákkal (béke, leszerelés, Közel-Kelet, iraki–iráni háború) kapcsolatban az álláspontok nagyon közeliak voltak [64]. Az emír a hazánkban szerzett élmények hatására személyesen határozott a két ország közötti gazdasági kapcsolatok jelentős bővítéséről, és egy újabb szakmai delegációt küldött Budapestre a részletek célirányos megbeszélésre [65].

A kuvaiti delegációval folytatott személyes megbeszéléseket magyar döntéshozók több tekintetben is kedvezőnek ítélték meg. Mindezekelőtt a kuvaiti piac jelentős és folyamatosan bővülő felvevőképeséggel rendelkezett, az oda történő szállítások pedig mentesek voltak a korlátozások alól. Az ott értékesített magyar árucikkekért a kuvaiti fél – sok arab partnerállammal és szervezettel ellentétben – mindig időben fizetett, amit ráadásul szabadpiaci valutában törlesztett. Lényeges szempont volt az is, hogy az ország fizetőképessége hosszú távon biztosított volt, így komplett berendezések szállítása esetén sem kellett hitelt igényelnie. Emellett az ország a magyar termékek egyfajta referencia-piacaként is funkcionált és aktívan közreműködött a magyar cikkek tovább-értékesítésében azokban a környező arab államokban, amelyek nem tudtak vagy nem akartak közvetlen kapcsolatba kerülni a magyar gyártókkal. Magyar illetékesek emiatt és a tárgyalásokon rögzített gazdasági célkitűzésekből fakadóan kiemelt prioritásként fogalmazták meg kuvaiti viszonylatban az addigi exportcikkek diverzifikálását és előállításuk fokozását, új vevők és piacok megszerzését, az értékesítési hálózat bővítését helyi vállalkozások

52 Az új megállapodásnak köszönhetően a Jugoszláviának 1982-ig juttatott kuvaiti kölcsön és segély értéke elérte az 1 milliárd dollárt [62].

bevonásával és vegyes cégek alapításával, az eseti jelleggel kiírásra kerülő tenderek folyamatos nyomon követését és azok lehetőség szerinti kihasználását, az üzleti együttműködés elmélyítését a kidolgozott és kölcsönösen elfogadott elképzelések – például fényforrásüzem, ásványvíz, gyümölcs-sűrítmény és ivóvíz előállítására alkalmas gyáregység, vagy a Pascal-fürdő létesítése – alapján, a rendszeres egyeztetést és koncepciók kidolgozását szakértői delegációk szintjén, hosszútávú keretszerződések megkötését, valamint önálló, tematikus kiállítások szervezését a magyar cikkek népszerűsítésére [66]. Csalódást okozott az a kuvaiti hozzáállás is, amit a befektetők a magyar elképzelésekkel és az újabb hitelígényekkel kapcsolatban tanúsítottak. A kuvaiti bankárok ugyanis hiába tekintették stabilnak a politikai viszonyokat és kedvezőnek a gazdasági helyzetet Magyarországon, döntően a lengyelországi válság és a romániai fizetési mérleg nehézségei olyan fenntartásokat váltottak ki a kelet-közép-európai térséggel kapcsolatban, aminek eredményeként a magyar elképzelésekkel kapcsolatban is inkább várakozó álláspontra helyezkedtek [67].

A kiegyensúlyozott kereskedelmi kapcsolatok bővítése és a kuvaiti tőke intenzívebb bevonása mellett ugyanolyan fontos szempont volt az is, hogy az együttműködésüket egyfajta példának szánták a térség többi konzervatív, antikommunista arab monarchiája számára, amelyek miatt mindaddig következetesen elzárkóztak minden, a diplomáciai kapcsolatok felvételére irányuló magyar megkeresés elől. Ezt látszott igazolni a kuvaiti emírnek a hazatérését követően tett azon nyilatkozata is, amelyben ígéretet tett arra, hogy sürgetni fogja az Öböl Menti Együttműködési Tanács többi tagállamát arra, hogy ők is létesítsenek diplomáciai és gazdasági kapcsolatokat a Szovjetunióval, valamint a kelet-európai szocialista országokkal. Utóbbi azonban hiábavaló reménynek bizonyult és a konzervatív, Nyugat-barát monarchiák nemegyszer éliesen bírálták a kuvaiti kezdeményezést.⁵³

Legvégül bizakodásra adott okot az emíri látogatását követően kiadott sajtóközlemény, amelyben Ófelsége Dzsáber Al-Ahmed Asz-Szabáh sejk köszönetét fejezte ki a magyar félnek a testvéri fogadtatásért és a nagylelkű vendégszeretetért, egyúttal pedig hivatalos látogatásra

53 A szaúdi vezetés például a sajtón keresztül fogalmazta meg nem hivatalos kritikáját, amiben kritizálták a kuvaiti uralkodó elképzeléseit, akit egyúttal azzal is megvádoltak, hogy a kezdeményezésével elősegíti a Szovjetunió térnyerését a térségben [68].

hívta meg Kuvaitba Losonczi Pált [69]. Így nem melleleg, a magyarországi látogatásnak egyik gyors eredménye az lett, hogy egy évvel később Losonczi Pál tett látogatást Kuvaitban (1982. október 31. – november 2.). Az akkor kiadott közös nyilatkozatban Magyarország már nyíltan kifejezte támogatását az Öböl-menti országoknak, amikor az 1981-es „Öböl” megjelöléssel szemben itt már az „Arab-öböl” elnevezés került bele a végleges szövegbe. Ez ugyanis meglehetősen egyértelmű állásfoglalásként is felfogható volt a frontokon akkor már visszavonulásra kényszerített Irak mellett, az Öbölt a legtöbb esetben is „perzsának” nevező Iránnal szemben [70].

Összegzés

1981-ben a kuvaiti emír volt az első államfő az Arab-félsziget monarchiái közül, aki hivatalos látogatást tett Magyarországon. A legmagasabb szinten folytatott egyeztetéseket Budapesten mind gazdasági, mind pedig politikai szempontból rendkívül ígéretesnek értékelték. Lehetőséget láttak abban ugyanis egyfelől az addigi gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatok bővítésére az arab partnerállammal. A megfogalmazott perspektivikus elképzelések azonban a biztató megbeszélések ellenére azonban nemcsak, hogy nem realizálódtak, hanem folyamatos visszaesés következett be a két állam gazdasági és pénzügyi kapcsolataiban az elkövetkező évek során. Utóbbi eredményeként a kereskedelmi forgalom az 1979-ben rögzített 62 millió amerikai dolláros csúcstértékről 1987-re alig harmadára, mindössze 20 millió dollárra esett vissza. Az iraki–iráni háború járulékos következményeként ugyanis jelentősen visszaestek az Öböl-állam addigi bevételei, jelentős változások zajlottak le a piac helyzetében és szerkezetében, valamint lényegesen lecsökkent Kuvait jelentősége a tranzitkereskedelemben. A körülményeket nehezítette, hogy a magyar szállítók sem tudtak megfelelően alkalmazkodni az élesedő piaci versenyhez, illetve a fokozódó ár és minőségi követelményekhez. Emellett új együttműködési formák sem alakultak ki, aminek köszönhetően mindössze egyetlen magyar–kuvaiti vegyesvállalat működött az arab piacon a Hungarotex részvételével az 1980-as évek végén. A politikai viszonyrendszernek kuvaiti közreműködéssel remélt kiteljesedése a térségben szintén illúzióknak bizonyult. Hiába bizonyultak

ugyanis a magyar–kuvaiti kapcsolatok az egymástól vallásilag és politikailag markánsan eltérő rendszerek közötti együttműködés egyértelmű sikertörténetének, a remélt kapcsolatok csak a magyarországi rendszerváltozás után jöttek létre az Arab-félsziget többi államával.

Hivatkozások

1. Katz, M. N. (1986). *Russia & Arabia. Soviet Foreign Policy toward the Arabian Peninsula*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore. 163.
2. Uo.
3. Melkumyan, E. (2015). *A Political History of Relations between Russia and the Gulf States*. Arab Center for Research & Policy Studies, Doha. 3.
4. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-10/004863/10/1/SZT/1981. (87. d.) *Kuvaiti vélemények a nemzetközi helyzetről* 1981. július 13.
5. Katz (1986). 169–170.
6. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-10/003828/44/SZT/1981. (87. d.) *A kuvaiti külpolitika néhány aspektusa* 1981. május 14.; HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-103/004862/64/SZT/1981. (87. d.) *Emírségi nyilatkozat a szocialista országokkal létesítendő viszonyról* 1981. július 13.
7. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-10/00735. (87. d.) *Kuvaiti-pakisztáni tárgyalások* 1981. január 15.
8. Katz (1986). 167.
9. Assiri, A-R. (1990). *Kuwait's Foreign Policy. City-State in World Politics*. Westview Press, Boulder. 64–69.
10. Böcz S.: *A mai Kuvait. Népszabadság*, 1981. szeptember 6. p. 9.
11. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-146/0022/1981. (88. d.) *Beszélgetés Mohammed Abu Al-Hasszán kuvaiti nagykövettel* 1981. január 4.
12. Crystal, J. (1990). *Oil and Politics in the Gulf: Rulers and merchants in Kuwait and Qatar*. Cambridge University Press, Cambridge. 100–103.
13. Joyce, M. (1998). *Kuwait 1945–1996. An Anglo–American Perspective*. Frank Cass Publishers, London. 160–161.

14. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-13/003207/3. (88. d.) *Kuvaiti külügyminiszter moszkvai látogatása* 1981. május 4.
15. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-13/003207/4. (88. d.) *Kuvaiti külügyminiszter moszkvai látogatása* 1981. április 29.
16. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-131/004706/15/1981. (88. d.) *A kuvaiti uralkodó magyarországi látogatása. MT előterjesztés* 1981. szeptember 3.
17. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-10/005672/65/1/SZT/1981. (87. d.) *A kuvaiti uralkodó látogatásának előzményei* 1981. szeptember 17.
18. Prantner Z. (2005). *Socialist Standpoint in the Kuwait Question, 1961–1963. Mediterrán Tanulmányok* 51–66.
19. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-131/004706/5/1981. (88. d.) *Koncepció Dzsaber Al-Ahmed Al-Dzsaber Al-Szabah sejk, kuvaiti uralkodó magyarországi látogatásának előkészítéséhez* 1981. július 24.
20. Uo.
21. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-71/005170/1981. (88. d.) *Magyar–kuvaiti kultúrkapcsolatok. (Anyag a magyar–kuvaiti magasszintű tárgyalásokhoz)* 1981. augusztus 11.
22. Juhász E.: *Kulturális kapcsolataink Kuvaittal. Magyar Nemzet*, 1981. szeptember 12. 5.
23. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-771/004990/1981. (88. d.) *Magyar–kuvaiti sportkapcsolatok* 1981. július 30.
24. Böcz (1981). 9.
25. Molnár K.: „Mindig jobbak és jobban leszünk”. Beszélgetés Kuvait sportjáról. *Új Tükör*, 18(38). 34–35.
26. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-586/004971/1981. (88. d.) *Tájékoztató a magyar–kuvaiti idegenforgalmi kapcsolatokról (a magyar–kuvaiti magasszintű tárgyalásokhoz)* 1981. július 20.
27. Pálfi V.: *Az öböl és vidéke. Kuvait értékes hozzájárulása. Magyar Hírlap*, 1981. szeptember 12. 2.
28. *Üdvözljük Ófelsége Jaber Al-Ahmed Al-Jaber Al-Sabah sejket, Kuvait állam emírjét! Magyar Hírlap*, 1981. szeptember 13. p. 1.
29. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-131/004706/6/1981. (88. d.) *Előterjesztés a GB. részére a kuvaiti emír Mo-i tárgyalásainak gazdasági vonatkozásairól* 1981. szeptember.
30. Böcz (1981). 9.

31. Gazdasági kapcsolatok Kuwaittal. *Figyelő*, 25(36). 1981. szeptember 9. 11.
32. Kuvaiti külkereskedelmünk. *Esti Hírlap*, 1981. szeptember 14. 3.
33. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-116/003383. (87. d.) *Témavázlat Lázár György elvtárs részére Mohammad Abdullah Abbas Abu al-Hassan kuvaiti nagykövettel folytatandó beszélgetéséhez* 1981. május.
34. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-131/004706/5/1981. (88. d.) *Koncepció Dzsaber Al-Ahmed Al-Dzsaber Al-Szabah sejk, kuvaiti uralkodó magyarországi látogatásának előkészítéséhez* 1981. július 24.
35. Assiri (1990). p. 47.
36. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-131/004706/6/1981. (88. d.) *Előterjesztés a GB. részére a kuvaiti emír Mo-i tárgyalásainak gazdasági vonatkozásairól* 1981. szeptember.
37. Gergely R.: Kuvait: a magyar termékek jó piaca. Fejlődő kapcsolatok. *Magyar Hírlap*, 1981. szeptember 11. 7.
38. Uo.
39. Assiri (1990). 32–35.
40. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-131/004706/4/65/SZT/1981. (88. d.) *A kuvaiti államfő magyarországi látogatása* 1981. július 12.
41. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-55/00269/1/1981. (88. d.) *Anyagkérés a magyar–kuvaiti magasszintű tárgyalásokhoz. (MÉM kapcsolatokról táj.)* 1981. július 29.
42. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-10/005672/65/1/SZT/1981. (87. d.) *A kuvaiti uralkodó látogatásának előzményei* 1981. szeptember 17.
43. Howe, M.: Emir's Visit Underlines Turkey's Turn to Mideast. *The New York Times*, 1981. szeptember 9.
44. Kuvait szorgalmazza az együttműködést a szocialista országokkal. Az emír nyilatkozata. *Világgazdaság*, 13(3180). 1981. szeptember 22. 1.
45. Megállapodás. *Esti Hírlap*, 1981. szeptember 11. 1.
46. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-103/005582/1/65/3/SZT/1981. (87. d.) *Információk a kuvaiti emír bulgáriai és romániai látogatásáról* 1981. november 15.

47. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-103/005582. (87. d.) *A kuvaiti emír bulgáriai látogatása* 1981. szeptember 14.
48. Hivatalos baráti látogatásra Bukarestbe érkezett Kuvait állam emírje. *Szabad Szó*, 1981. szeptember 13. 1. és 4.
49. Nicolae Ceaușescu elnök meghívására hivatalos baráti látogatásra hazánkba érkezett Öfelsége Jaber Al-Ahmad Al-Jaber Al-Sabah sejk, Kuwait állam emírje. *Előre*, 1981. szeptember 13. p. 1.
50. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-103/005582/1/65/3/SZT/1981. (87. d.) *Információk a kuvaiti emír bulgáriai és romániai látogatásáról* 1981. november 15.
51. Kuwait állam emírjének hivatalos baráti látogatása országunkban. *Szabad Szó*, 1981. szeptember 15. 4.
52. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-103/005582/1/65/3/SZT/1981. (87. d.) *Információk a kuvaiti emír bulgáriai és romániai látogatásáról* 1981. november 15.
53. Nicolae Ceaușescu elnök és Jaber Al-Ahmad Al-Jaber Al-Sabah sejk hivatalos megbeszélései. *Előre*, 1981. szeptember 15. 3.
54. A román–kuvaiti gazdasági együttműködési jegyzőkönyv aláírása. *Előre*, 1981. szeptember 15. 4.
55. Közös közlemény Öfelsége Jaber Al-Ahmad Al-Jaber Al-Sabah sejk, Kuwait állam emírje országunkban tett látogatásáról. *Előre*, 1981. szeptember 15. 5.
56. A kuvaiti uralkodó látogatásai. Találkozó Kádár Jánossal és Lázár Györggyel. *Vas Népe*, 1981. szeptember 16. 1.
57. Öt világrész hírei. *Előre*, 1981. szeptember 5. 4.
58. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-131/004706/33/1981. (88. d.) *Jelentés a Minisztertanácsnak a kuvaiti emír magyarországi látogatásáról* 1981. szeptember 28.
59. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-131/004706/26/1981. (88. d.) *Feljegyzés a kuvaiti katonai delegáció látogatásáról* 1981. szeptember 18.
60. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-103/005475/1. (87. d.) *Kuvaiti emír jugoszláviai látogatása* 1981. szeptember 16.
61. Gyümölcsöző együttműködés. Közös közlemény a jugoszláv–kuvaiti megbeszélésekről. *Magyar Szó*, 1981. szeptember 20. 2.
62. Assiri (1990). p. 47.

63. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-10/005672/1. (87. d.) *A kuvaiti uralkodó európai körútjának helyi értékelése.* 1981. október 8.
64. *Magyar külpolitikai évkönyv* 1981. 281.
65. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-10/004706/36/1981. (88. d.) *A kuvaiti uralkodó magyarországi látogatása* 1981. november 11.
66. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-131/004706/38/1981. (88. d.) *A kuvaiti emír budapesti tárgyalásaiból eredő gazdasági feladatok végrehajtása* 1981. december 7.
67. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-52/006816/1981. (88. d.) *Látogatás a pénzügyminiszternél* 1981. november 15.
68. HU-MNL-OL-XIX-J-1-j-Kuvait-1981-85-10/004706/34/1981. (88. d.) *Kuvaiti uralkodó magyarországi látogatásának szaúdi megítélése* 1981. szeptember 30.
69. Idők és helyek. *Alwatan kuvaiti lap*, 2012 június 19. 15.
70. *Magyar külpolitikai évkönyv* 1982. 234.

Publikálás a *Business & Diplomacy Review* folyóiratban

A Folyóirat az alábbi témákhoz kapcsolódó kéziratokat fogad be lektorálásra:

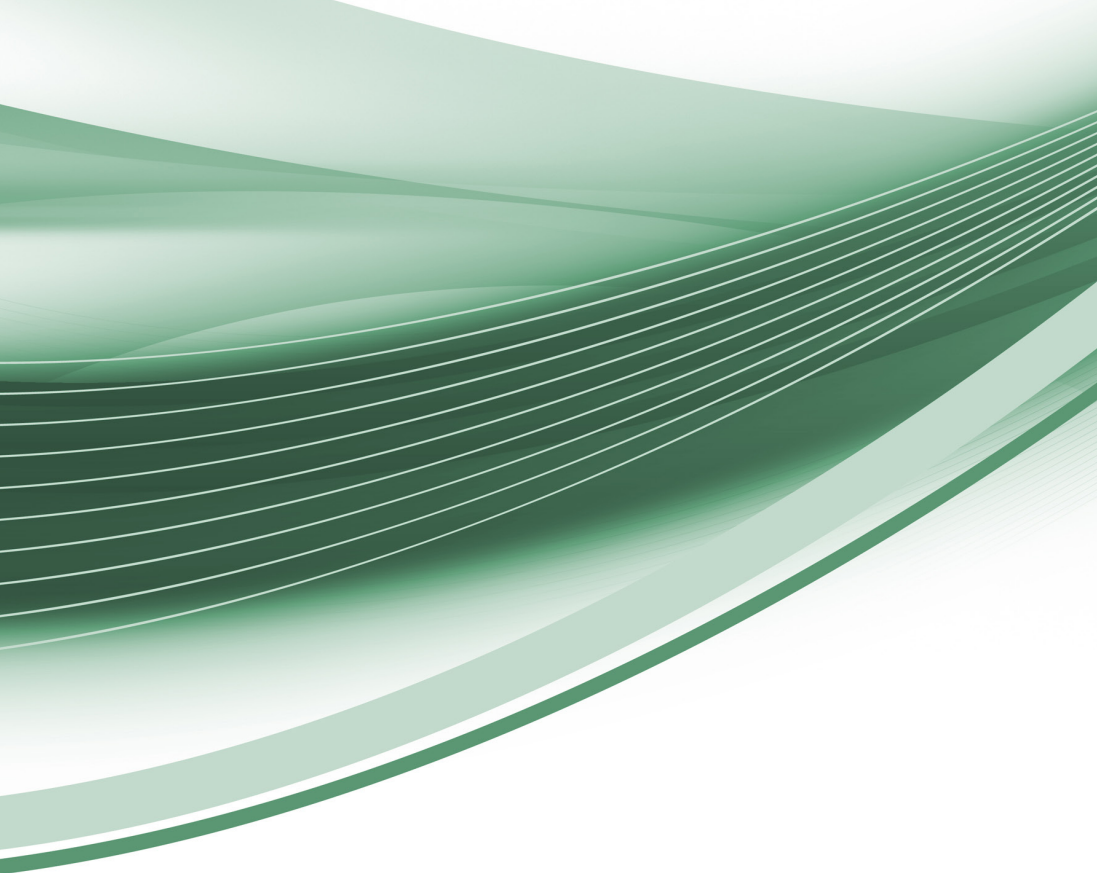
- gazdaság,
- kereskedelem,
- pénzügyek,
- nemzetközi kapcsolatok,
- diplomácia,
- nemzetközi kommunikáció
- társadalomtudományok;
- közgazdasági tudományok.

A tanulmány absztraktja minden esetben angol nyelvű. A tanulmány magyar vagy angol nyelvű, amelynek terjedelme 30 000–40 000 leütés (az absztrakttal együtt).

A kéziratok előzetes befogadásának feltételei:

- a kézirat és annak szerzői megfelelnek a Folyóirat etikai szabályainak;
- a kézirat, illetve ahhoz tartalmában nagyon hasonló tanulmányt még nem publikáltak;
- a benyújtott kézirat megfelel a formai követelményeknek.

A Folyóirat a szerzőknek tiszteletdíjat nem fizet. A Folyóirat minden egyes befogadott kézirat esetében kettős vaklektorálást alkalmaz, ami azt jelenti, hogy az anonimalizált anyagot a szerzők által nem ismert lektorok értékelik. A Folyóirat csak abban az esetben fogad be kéziratot publikálásra, ha azt mind a két vaklektor publikálásra ajánlja, és vaklektor(ok) által kért javításokat/kiegészítéseket a szerző(k) végrehajtotta/ák. Amennyiben az egyik lektor javításokkal publikálásra ajánlja a kéziratot, míg a másik nem, akkor a javítások után a témában jártas újabb vaklektornak kell értékelnie az anyagot. Akkor minősül egy tanulmány tartalmában nagyon hasonlóknak egy korábbi tanulmányhoz képest, ha azok egyezősége 60% felett van. A szerzők minden egyes esetben kötelesek a vaklektorok által írt kifogásokra/javaslatokra tételesen írásban reagálni.

Kiadja: Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest

ISSN 3004-0116
HU ISSN 3004-0116